

K historickým a třídně ideologickým zdrojům buržoazní sociologie vůbec a empirismu zvlášť*

K rozvoji buržoazní sociologie a sociologického empirismu nedochází „z čista jasna“. Jsou produktem konkrétní historické situace, produktem určité doby, vyrůstají z potřeb dané společnosti a její vládnoucí třídy.

V druhé polovině devatenáctého století, zejména po porážce Pařížské komuny, dosahuje buržoazie plného rozvinutí výrobních sil a „pokojnou cestou“ upevňuje své pozice. Kapitalismus, toto „veledílo moderních dějin“, postupuje na další příčku žebříčku své historie. Kam ale povede lidstvo tento prokletý, vulgární, s vlastními přáními kramařící plagiát, který je... „bez víry v sebe, bez víry v lid, bez světodějněho poslání — jako prokletý stařec, odsouzený k tomu, aby hatil první mladické vzněty lidu plného života a zneužíval jich pro své stařecké zájmy — bezoký, bezduchý, bezzubý, úplná troska...“ [Marx 1959 : 134].

Světová buržoazie druhé poloviny devatenáctého století se příliš neliší od pruské buržoazie, jež se po březnové revoluci 1848 ocitla u kormidla pruského státu a již Marx věnoval toto ocenění. Rozdíl je snad jen v tom, že nyní už nemusí fňukat před těmi, kteří stáli nad ní. Moc feudálních pánů je definitivně zlomena a ne jeden bývalý šlechtický palác se natřel barvou svobodného podnikání nebo byl vyměněn za apartní příslušenství finančního magnáta.

Zejména sedmdesátá a devadesátá léta jsou obdobím, kdy kapitalismus získává nové kvality. Proces přeměny kapitalismu v imperialismus je dovršen na počátku dvacátého století.

Vrátíme-li se však k Marxovu eseji z roku 1848, který známe pod názvem *Buržoazie*

a kontrarevoluce, pak i v novém období rozvoje kapitalismu zůstává buržoazie (řečeno Marxovou terminologií) „třesoucí se před těmi, kdo stáli pod ní“. Narůstající sociální konflikty doby budí u vládnoucí třídy hrůzu z představ „jak to půjde dál“. Rozpory se zvětšují. Růst bohatství jedněch vede k růstu chudoby druhých, kteří jsou označováni jako „tool making — animal“ („nástroj — živočich“). Spojení mezinárodní buržoazie a vytvoření celosvětového kapitalistického trhu jen urychluje růst a spojení světového proletariátu. Vznik masových politických stran je spojen s narůstající politickou aktivitou stále širšího okruhu obyvatelstva. Masově se šíří myšlenky vědeckého socialismu, obsažené ve spisech K. Marxe a B. Engelse. I když má socialistické hnutí na přelomu století nové problémy v internacionále, kde svůj vliv uplatňují teoretičtí obhájci oportunistického, reformistického pojetí dalšího postupu sociálně demokratického hnutí, nic to nemění na skutečnosti, že dělnické hnutí získává značné úspěchy, a to jak ve sféře politického, tak i ve sféře hospodářského zápasu.

Počátek dvacátého století s sebou nese nejen konflikty mezi imperialistickými státy a utlačovanými koloniálními národy, ale především zostřený rozpor mezi prací a kapitálem. Prorocká Marxova slova z *Kapitálu* se stále více blíží svému naplnění:

„Zatímco stále klesá počet magnátů kapitálu, kteří uzurpují a monopolizují všechny výhody tohoto procesu přeměny, vzrůstá masa bídy, útlaku, poroby, degenerace, vykořisťování, ale zároveň vzrůstá i rozhořčení stále rostoucí dělnické třídy, která se školí, sdružuje a organizuje me-

* Článek je součástí širší studie, která jako příspěvek k systematickému výkladu marxistické so-

ciologie vyjde pod názvem *Sociologie na cestách poznání* v nakladatelství Academia v r. 1978.

chanismem kapitalistického výrobního způsobu, který spolu s ním a pod jeho ochranou vyrostl. Centralizace výrobních prostředků a zespolečnění práce dosahují bodu, kdy se jim kapitalistický obal stává nesnesitelným. Obal puká. Odbíjí hodina kapitalistického soukromého vlastnictví.“ [Marx 1953 : 804].

Válka, kterou otevřeně a před celým světem vypověděl proletariát buržoazii svým *Manifestem Komunistické strany*, narůstá do mohutné revoluční vlny. Radikalizaci dělnického hnutí nemůže zastavit ani porážka ruské revoluce v r. 1905. Pro boj dělnické třídy se vytváří nová, revoluční situace, která vrcholí katastrofou první světové imperialistické války a rokem 1917.

Tato situace určuje charakter sociálních úkolů buržoazie a odráží se i v jejich sociálních teoriích. Zde má své kořeny služebnost buržoazní sociologie, v pozdější době vyúsťující v sociologický empirismus, plnící nemalé sociální funkce.

* * *

Na počátku dvacátého století se sociologie v buržoazním světě stává všeobecně uznávanou vědou. Má to své příčiny. Může buržoazii leccos nabídnout, v leccems posloužit. Ovládá hodnotné a pro společenské poznání nesmírně cenné metody a techniky terénního sběru informací, pracuje se statistikou. Díky řadě sociálních experimentů, které se rozvíjejí na počátku století, je schopna poskytnout řadu námětů jak optimalizovat některé společenské procesy, zejména v „mikrosféře“, v lokalitě podniků, dílny, města, rodiny apod., jak kontrolovat a regulovat sociální chování některých vrstev obyvatelstva, jak „s nejmenší bolestí“ přizpůsobit člověka strojovému rytmu, jehož obrátky se stále zvětšují atd. Buržoazní empirická sociologie může tedy nabídnout nejen diagnózu, ale předložit i návrhy opatření jak s nejmenšími sociálními riziky provést některé „opravy“, jak „vyspravit“, „příšit záplaty“ skřípajícímu sociálnímu mechanismu společnosti, která žije jen proto, že neustále reprodukuje kapitalistu na straně jedné a námezdního dělníka na straně druhé.

Představitelé buržoazní empirické sociologie jsou ve své společnosti tak silně za-

kořenění, že nemohou překročit sami sebe. Aby vyřešili dilema, před nímž stojí v buržoazní společnosti každý sociolog, tj. zda sloužit vládnoucí třídě nebo progresivním silám společnosti, nepotřebují mnoho času na rozmyšlení. Stávají se nástrojem manažerských kruhů velkého průmyslu. Jsou přijati s otevřenou náručí, s laskavým úsměvem a zpravidla i s plným měšcem. Kontrakt je uzavřen.

Buržoazní empirická sociologie v jeho rámci plní nemalé funkce. Pomáhá stabilizaci, upevňování a rozvoji kapitalistických výrobních vztahů, vykořisťování, zotročování lidí a jejich útlačku. To samozřejmě není málo. Za to se jí dostává náležitě podpory a ocenění.

Pokusíme se naznačit, že empirická sociologie může poskytnout vládnoucí třídě to, co zcela odpovídá jejím potřebám. Před buržoazií stojí v této době dva základní úkoly:

První je dominující: *upevňovat stávající řád a zajistit stabilitu moci*. Tomuto úkolu je podřízeno každé hodnocení dané situace. Stejně tak jakákoli společenská prognóza musí vycházet z toho, že tento „demokratický“, „svobodný“ společenský řád, který likvidoval feudální nevolnictví a vyhlásil rovnost lidí před zákonem, je nejsvětější perspektivou lidstva.

Stabilizovat moc buržoazie znamená potlačit sociální konflikty, vypořádat se s organizacemi dělnictva a nahradit Marxovu teorii třídního boje nějakou přijatelnou variantou koncepce „třídního smíru“.

V „hledání teorií“ má buržoazní empirická sociologie splnit to, co bylo postaveno na vrchol veškerého snažení — vytvořit ucelený, reprezentativní a především pro všechny základní společenské třídy a sociální skupiny přijatelný systém názorů, který by vystřídal nebezpečný marxismus. Pro takovouto úlohu je buržoazní sociologie dobře vybavena. Vždyť v sobě nese tradice svého zakladatele A. Comta. Comtova teorie „harmonického pořádku“ odmítá třídní boj a sociální konflikty hodnotí jako patologické jevy. Pro buržoazii neexistuje přijatelnější stanovisko než to, které vyslovil Comte v prvním článku svého kursu pozitivní sociologie: „Sociální otázky měly by pro složitější povahu svoji zůstatí soustředěny

v rukou malého počtu vybraných myslitelů, kteří, připraveni jsou co nejdůkladnějším vychováním předběžným, zabývali by se náležitě přímým studiem. Takový aspoň jest normální stav ducha lidského. Každá jiná situace tvoří za revolučních dob chorobný případ dočasný, ale nevyhnutelný. Tento sociální neduh musí způsobit ohromné škody v době, kdy všichni seberozumnější jednotlivci beze vší přípravy mocně jsou pobádáni, aby rozhodovali o všech politických otázkách bez vůdce a bez uzdy.“ [Comte 1927 : 82].

„Normální stav ducha lidského“ — tak vznešeně zní teze, která se nedožaduje ničeho jiného, než aby věci moci a řízení této společnosti byly ponechány v rukou buržoazie. Sociálním neduhem tu není takový stav společnosti, kdy jedna třída má všechna „zákonná práva“ k tomu, aby si přivlastňovala výsledky práce třídy druhé a odsuzovala milióny pracujících k bídě a hladu. Sociálním neduhem v pojetí A. Comta je stav, kdy vykořisťování „mocně jsou pobádáni, aby rozhodovali o všech politických otázkách“. Těm, kteří nesouhlasí, se doporučuje „... vypěstovat moudrou rezignaci vůči nezhoditelným politickým zlům“. [Comte 1927 : 93].

V Comtově analýze jsou základními principy výkladu sociálního života *consensus* (soulad společných zájmů jednotlivých složek společnosti, jejich vzájemná závislost) a *harmonie*. „Sociální neduh“ je však v rozporu s touto harmonií a patří proto mezi jevy patologické.

C. Warnková v této souvislosti připomíná, že v Comtově koncepci výkladu společnosti vysychá nejdůležitější zdroj, z něhož prýštila dialektika. Tím byl zájem na bezohledném odkrývání společenských rozporů.

To má své příčiny. Proletariát vstoupil na scénu jako politický protivník buržoazie. Proto se „začal etablovat takový obraz společnosti, z něhož byl vyhnán rozpor jako konstitutivní princip a měnící síla.

Společnost se nyní definuje v jedné vrstvě jako svou přirozeností identické, poněvadž její cílová funkce je zaměřena na udržení stávajícího“. [Warnková 1976 : 43]

Comte tak zahazuje tradici metafyzického způsobu myšlení v sociologii. Oddělení k sobě patřících rozporů vede na všech úrovních sociologického zobecnění k abstraktním přístupům, pro něž stávající je jediné správné, a ke ztrátě schopnosti vysvětlovat existující společenské skutečnosti z jejich vlastních souvislostí.¹

Comte rozpracovává „sociální statiku“ jako koncepci společenského pořádku a spontánního souladu, který má být „normálním stavem společnosti“. Vynakládá nemálo úsilí, aby zdůvodnil existenci takového „statického“ stadia společnosti, jakým je kapitalismus. „Statické stadium společnosti musí být spojeno s teorií pořádku, která nemůže spočívatí leč na správném souladu mezi existujícími podmínkami společnosti.“ [Comte 1927 : 110]

Velmi přiléhavou je poznámka, kterou v *Kapitálu* věnuje Comtovi K. Marx: „August Comte a jeho škola by byli mohli dokázat věčnou nutnost feudálních pánů stejně, jako dokazovali věčnou nutnost kapitalistů.“ [Marx 1953 : 358]

Co si přát více v situaci, kdy pod tlakem třídních zápasů kapitalistická společnost praská ve švech, než takovou koncepci výkladu společnosti, jakou je Comtova teorie pořádku? Není náhodou, že Masaryk, který byl dlouhá léta předkládán naší veřejnosti jako největší český sociolog, oceňuje ve svém výkladu Comtova „převratu ducha lidského“ právě tyto partie Comtovy pozitivní sociologie. V podstatě realizuje Comtovu teorii v praktické koncepci státu, který je nástrojem moci „malého počtu vybraných“. Ti musí bdít nad hnutím lidových mas a podle potřeby potlačit veškerý odpor namířený proti vládě.

Avšak nejen „sociální statika“, ale i „sociální dynamika“ nachází své uplatnění

¹ C. Warnková ukazuje, že na tuto tradici „úspěšně“ navazují autoři tzv. „velkých teorií společnosti“. Např. T. Parsons eliminuje sociální konflikty jako „momenty rušící systém“. Rovnováha se předpokládá jako daný, normální stav. Ve stejné řadě krácejí i Parsonsovi kritici z pozice teorie konfliktu. Zostření sociálních rozporů imperialismu a nebezpečí jejich vyústění v sociální změnu eo ipso znamená, že je jim třeba dát dobré koleje.

Jinak by mohly vést po nekontrolovatelných cestách.

„Buržoazní sociologie skutečně vzala na vědomí v pojmu konfliktu rozpornost svého společenského zřízení... Ale rozpor, zúžený na konflikt, přichází na svět jako mrtvé narozené dítě, jako pojem, kterému chybí v jeho abstraktnosti samopohyb a hybná síla.“ (s. 70)

v koexistenci úloh, které musí v této době plnit buržoazie.

Druhý základní úkol, před nímž stojí vládnoucí třída, bychom mohli formulovat takto: *plnit řídicí role v novém sociálním organismu a cestou kontroly vzniklých vztahů a konfliktů zajistit jeho sociální regulaci.*

I v tomto směru je Comtova pozitivní sociologie dost pružná, aby našla své uplatnění. Comte koncipuje svoji sociální dynamiku tak, že postupně odmítá to, co například Saint-Simona spojovalo s historickým materialismem (přesvědčení o vlivu ekonomických podmínek), a při specifikaci primárních a sekundárních činitelů, které rozhodují o dynamice sociálního vývoje lidstva, staví na prvé místo intelektuální vývoj. Ten má být určující pro sociální pohyb.

V dynamice, jež se předkládá jako základ nové, vědecké, skutečně pozitivní sociologie, představuje koncepce A. Comta zcela jasný historicko-filozofický idealismus.

Obrat a posun od „statiky“ k „dynamice“, od idejí globality k idejím detailu, směřují sice do sféry sociální praxe, cílem však není přispět k zásadní, revoluční, radikální změně společnosti. Naopak. Cílem je zdokonalit prostředky poznání v zájmu toho, aby bylo zlepšeno fungování dané praxe. Cílem není osvobodit, ale přizpůsobit pracujícího člověka společnosti, která je založena na vykořisťování.

Empirická buržoazní sociologie přijímá konkrétní úkoly buržoazního systému v ještě větším rozsahu než velké spekulativní teoretické systémy: „...tím, že tomuto cíli slouží, vydala se na cesty antihumanismu a stává se nástrojem transformace člověka v poslušný nástroj vládnoucí třídy.“ [Osipov 1972 : 50]

I když v jejím dalším vývoji se Comteho teorie stává předmětem mnoha kritických výhrad a sám její autor je označen za „sociologa kabinetního typu“, nic to nemění na skutečnosti, že v sociologii A. Comta, v jeho koncepci „sociální statiky“ a „sociální dynamiky“ nacházíme výraz koexistence dvou základních úloh, které stály před buržoazií.

Posuzujeme-li buržoazní empirismus, nemůžeme proto svou kritiku uzavřít oceně-

ním, že tento empirismus je důsledkem „metodologických prohřešků“. Mnohem hlubší, globálnější příčiny neúspěchu, neschopnosti empirické sociologie dosáhnout adekvátního poznání jsou dány skutečností, že její nositelé nepřekročili hranice daných kapitalistických společenských vztahů.

Dá se říci, že vlastně už koncem devatenáctého a začátkem dvacátého století postupně vykrystalizovaly základní koncepční přístupy buržoazní empirické sociologie. Vycházely z předpokladu, že sociálně ekonomická struktura společnosti dosáhla svého optimálního rozvoje, a proto je povinností sociologů podporovat a zdokonalovat systémy mechanismů fungování této společnosti.

Čím více se sociologové snažili ospravedlnit stávající pořádek dané společnosti, tím zřetelněji ignorovali fakt závislosti na ekonomických podmínkách.

G. V. Osipov v této souvislosti připomíná, že zvláštní vliv na rozvoj sociologické teorie měly zejména tyto skutečnosti:

- opuštění idejí evoluce a historismu
- orientace na studium předem daných a v čase neměnných funkčních spojení, která podporují existující pořádek
- hledání podpory a ospravedlnění tohoto pořádku ve sféře idejí [Osipov 1975 : 189].

Jedno je pro tyto koncepce společné. Akcentují takové přístupy a teoretická zobecnění, jež podporují stávající buržoazní režim a ideově jsou mu nějak užitečné.

Vzájemný vztah teoretických a empirických aspektů, stejně jako okruh zkoumaných otázek, se posuzuje vně, mimo okruh určujících sociálních determinant.

Pro toto základní koncepční zaměření buržoazní empirické sociologie jsou příznačné utilitární tendence. Společenská objednávka orientuje aplikovaný výzkum především na dílčí, jednotlivé, oddělené jevy společenského života. S pomocí aplikovaného výzkumu mají být formulovány praktická doporučení sociotechnické povahy, která by zdokonalila a usnadnila řízení a regulace ekonomických, politických a zejména sociálních procesů. Výrazně jsou stimulována především ta empirická poznání, která pretendují na získání praktic-

kých návodů, na vypracování optimálních, nejčastěji lokálních opatření. Proto se postupně centrum pozornosti přesouvá na mikrovýzkumy, na analýzu dílčích otázek, na poznání určitých stránek, detailů společenských enkláv.

Buržoazní empirická sociologie se tak postupně stává nástrojem, který má řešit nebo usnadnit řešení problémů, před nimiž stojí buržoazie.

I když víme, a společenský vývoj to potvrzuje, že sama podstata kapitalistických výrobních vztahů a jejich třídně antagonistická náplň vylučuje možnost uvědoměle řídit společenské procesy, nelze přehlédnout skutečnost, že vznikaly dlouhodobě orientované pokusy, v nichž vládnoucí třída musela hledat cesty a prostředky jak zmenšit ostrost sociálních rozporů, jak za pomoci státního aparátu, s využitím propagandy a agitace regulovat alespoň jednotlivé stránky života buržoazní společnosti.

Vznik a bouřlivý rozvoj buržoazní empirické sociologie je projevem historické nezbytnosti, která vyžaduje *empirické výzkumy, zejména v oblasti práce*. Růst kapitalistické výroby a zvyšování její technické úrovně jsou objektivně spojeny se stále více se prosazující tendencí k poklesu všeobecné, či průměrné míry zisku.

Zavádění nových strojů a zdokonalování výrobního procesu vedou k neustálému zvyšování organického složení kapitálu. (Narůstá podíl konstantního a zmenšuje se podíl variabilního kapitálu.) Nově akumulovaný kapitál přitahuje stále menší počet pracovních sil. Snižování průměrné míry zisku samozřejmě neznamená, že se snižuje masa zisku.

K. Marx vyvodil z analýzy těchto skutečností zákon sestupné tendence míry zisku. V něm se odráží historická omezenost kapitalistického výrobního způsobu. Má své výrazné projevy v narůstání a zostřování rozporů kapitalistické společnosti.

Této tendenci čelí kapitalisté větším vykořisťováním dělnické třídy a drobných výrobců, větší intenzifikací práce (dochází ke snížení hodnoty mzdy pod hladinu hodnoty pracovní síly), vývozem kapitálu, hledáním ekonomicky výhodnější organizace výrobních procesů, využitím výsledků

vědy atd. Například i takový vědecký systém organizace práce, jakým je taylorismus (Lenin ho pojmenoval systémem na ždímání potu), který vzniká na přelomu devatenáctého a dvacátého století, se brzy stává nedostačujícím. A tak se hledají jiné, jemnější nástroje přístupu k těm, kteří v procesu výroby produkují nadhodnotu. Tehdy se vytváří prostor nejen pro empirický výzkum, ale i pro rozvoj sociotechniky, sociálního experimentu atd. To má bezesporu progresivní význam.

Empirismus tedy má své sociálně ekonomické příčiny. Rozvoj výrobních sil vyvolává potřebu empirického zkoumání, rozšiřuje experimentování a vyžaduje hlubší poznání jako předpoklad dalšího rozvoje výroby. Třídní omezenost zájmů buržoazie však nedovoluje dovést empirické poznání k materialistickému chápání dějin, k odhalení obecných zákonů vývoje společnosti. Buržoazie se stále více a více staví na pozici pozitivistického idealismu.

Prosazuje se tzv. pragmatický, spotřebitelský přístup ke všem otázkám společenského života. To, co nazývá Marx „kramářskou praxí“, nutně podněcuje ke střízlivé, racionální, empirické kalkulaci a k chladné přizemnosti, která odpovídá egoistickým zájmům buržoazie.

„Zpřetrhala bezohledně pestré feudální svazky poutající člověka k jeho „přirozenému představenému“ a neponechala mezi nimi žádný jiný svazek než holé sobectví, než bezcitné „placení hotovými“. Utopila v ledové vodě sobecké vypočítavosti posvátnou bázeň náboženského vytržení, rytířského nadšení a šosácké sentimentality. Proměnila osobní důstojnost člověka na směnnou hodnotu a namísto nesčetných propůjčených a řádně nabytých svobod, postavila jedinou, na nic se neohlížející svobodu obchodu.“ [Marx, Engels 1955 : 430]

V období, kdy buržoazie bojovala s feudalismem a jeho přežitky, kdy bojovala proti spekulativní feudální ideologii, byl obrat k faktům zbraní ke kritice náboženství, reakčního romantismu a ostatních rysů feudální ideologie. V období monopolního kapitalismu přijímá empirismus nové role. Stává se zvláštním odvětvím vědění, zvláštní vědou, kterou označujeme pojmem buržoazní empirická sociologie. Je

důležitou zbraní všech „reformátorů kapitalismu“, kteří hledají cesty jeho vylepšení.

Buržoazní empirická sociologie nejen hledá a nachází nemoce, ale i předpisuje léky na neduhy sociálního organismu, který přerostl hranice kapitalismu volné souťaže a přeměnil se v imperialismus. Buržoazní empirická sociologie je nutným odrazem potřeb této etapy života společnosti a zájmů vládnoucí třídy.

„Poznání společnosti pod mikroskopem empirismu“ nebylo jen apologetikou za každou cenu. Zejména rozpracování cest a postupů sociologického poznání přineslo mnoho poznatků, k nimž se dnes vracíme.

To, že připomínáme výrazné ideologické momenty, které v sobě buržoazní empirická sociologie nese a třídní úlohy, které plní, neznamená, že si v našem vztahu k této etapě společenského poznání chceme nasazovat brýle slepoty. Bylo by nsmyslem přehlížet z pozic absolutního odmítání to, co se má stát předmětem našeho kritického posouzení a co se nezřídka stává námětem nebo i impulsem dalšího rozvoje marxistické sociologie.

Nikdy však nelze přehlédnout, že vše, čeho bylo dosaženo v buržoazní empirické sociologii, vše, co se odehrálo v projektu empirických výzkumů, v sociologické analýze lokalit závodů, města, rodiny atd., se dělo na pozadí makrozájmů buržoazie. Snaha poznat a zasáhnout do mikrosféry měla vždycky jednoznačnou orientaci. Dělo se tak zpravidla výhradně proto, aby makrosféra fungovala „normálně“, aby byl stabilizován celek, který se stále více otrásal v sociálních rozporech. Proč tedy nepřipustit jeho vylepšení tam, kde se to nijak nedotýká podstaty systému?

Buržoazní empirická sociologie představuje takové spojení sociologie s praxí, v němž se sociologie spokojuje s postavením dodavatele faktů a s vypracováním návrhů sociotechnických opatření. Tato koncepce společenského poznání je vlastně aktem zrady. Zatímco jedni vedou zápas o to, aby se nejširším vrstvám obyvatelstva postupně dostalo takové vědecké teorie společnosti, která by jim umožnila pochopit daný stav a vést zápas za vytvoření společnosti založené na skutečné sociální rovnosti a humanismu, buržoazní empirická sociologie rezignuje na tyto cíle a

orientuje se na objevení mechanismů fungování a vypracování mechanismů stabilizace daného sociálního pořádku.

To je cesta, na níž se buržoazní empirická sociologie zřiká možnosti ukázat v tom kterém historickém období pravdivou a reálnou perspektivu společenského vývoje, nacházet zákony a hybné síly tohoto vývoje, stát se vědeckou teorií adekvátně odrážející realitu a odhalující pravdu, vstoupit do zápasů za sociální přeměny světa, podílet se jak na vypracování sociálně politických cílů, tak i na zápase za jejich realizaci.

Řešení a přístup k těmto otázkám vždycky byl, je a bude spojen s tím, zda sociolog pochopil nejhlubší smysl a základní směr společensko-historického vývoje, s jakými sociálními silami svou vědeckou práci spojil.

Otázka občanské pozice sociologa byla na přelomu devatenáctého a dvacátého století velice aktuálním tématem. Zůstává jím i dnes. Sociologové se sice mohou v akademických diskusích vzájemně přesvědčovat, že stojí mimo politické zápasy tohoto světa. Nic však nezmění na skutečnosti, že sociologie byla, je a bude významným nástrojem sociálních zápasů lidstva.

Sociologie nikdy nebyla neangažovaná akademickou disciplínou. Představa o její nezávislosti na společenských silách je buď naivní iluzí, nebo nálepkou, která má skrýt faktický stav. Ostatně i buržoazní sociologové pod vlivem utilitární objednávky svého pána velice brzy ztráceli iluze o své údajné akademické svobodě. Odvahu veřejně přiznat svou závislost však měli jen nemnozí.

Empirická sociologie se stává nástrojem buržoazního pořádku. S politikou buržoazie nemá jen „každodenní pracovní spojení“, ale v samé podstatě jí je podřízena.

Oprávněně někteří autoři upozorňují, že už na počátku tohoto století se vytvořila historická forma spojení empirické sociologie s buržoazní ideologií. Postupně vykrystalizovala v idealistický, nebo vulgárně technologický výklad sociálního světa.

Krise, kterou dnes prochází buržoazní sociologie, nemá své příčiny jen v samotném vnitřním rozvoji této disciplíny. Ve sféře buržoazní sociologie nachází svůj od-

raz všeobecná krize kapitalismu a hluboké, třídní, antagonistické rozpory, jejichž řešení přesahuje hranice zájmů a možností vládnoucích sil. Ve své třídní ohraničenosti není dnes buržoazní empirická sociologie schopna uchopit základní a určující stránky společensko-historického procesu. [Osi-pov 1975 : 196].

Na tomto místě je možno připomenout, že marxistická a buržoazní sociologie projevují svou protikladnost i v tom smyslu, že odrážejí rozdílné typy sociální skutečnosti.

Marxistická sociologie se stala součástí zápasu o revoluční přeměnu tohoto světa. Stanoví závislost vývoje vědomí na vývoji věcí a dokazuje zákonitost společenského vývoje. Je spojena s takovým typem sociální praxe, která směřuje k likvidaci soukromého vlastnictví výrobních prostředků a s ní související moci kapitálu a k formování nových socialistických a komunistických vztahů.

Buržoazní sociologie odráží takový historický typ sociální praxe, která je založena na třídní dichotomii, na soukromém vlastnictví výrobních prostředků, na uzákonění takových sociálních vztahů, v nichž jedna třída má právo si přivlastňovat výsledky práce třídy druhé.

Sociolog se nemůže vyhnout základním, třídním rozporům, které nacházejí svůj výraz v ideologii. Na této skutečnosti nic nezmění staří ani noví hlasatelé „konce ideologie“, rozsáhlé pokusy o deideologizaci společenských věd, snaha o konvergenci všech sociologických směrů v integrovaný „systém jednotné sociologie“ apod.

Skutečnost, že toto téma je pro buržoazní sociologii stále aktuální, potvrdil například P. Sorokin svým vystoupením na šestém světovém sociologickém kongresu. Při hledání východiska z krizového hodnocení současného stavu buržoazní sociologie propracoval a na kongresu předložil koncepci „jednotné sociologie“. Podle jeho slov „je sociologie dnešních dnů podobná minci. Na první pohled se nám jeví jako pouhý ansámbl různorodých a protikladných sociologických teorií... Stejně různorodé a protikladné jsou metody a tech-

niky sociologických výzkumů, které tyto různé druhy sociologie používají.“ [Transaction 1966 : 49]

A protože tato protikladnost je jen „zdáním prvního pohledu“, Sorokin za velkým množstvím teorií, metod a technik nachází jednotnou sociologii, onu druhou stránku mince. Jeho velká syntéza nevychází ze srovnání sociologických teorií na základě gnoseologických a metodologických principů, na základě třídních kořenů a ideově politického zaměření.

Necháme-li v této chvíli stranou úmysl, záměr a cíle takovéhoto pokusu, pak mají přinejmenším vážnou metodologickou vadu. Jsou nejčastěji zdůvodňovány tím, že všechny sociologické teorie se zabývají různými aspekty sociální skutečnosti. Tato sociální skutečnost je pro všechny sociologické teorie reálná. Zapomíná se však na to nejpodstatnější. Skutečnost reálnosti objektu nic neříká o zásadních rozdílech, o protikladnostech, které se vyskytují v přístupu k uchopení předmětu zkoumání. Způsob uchopení a výkladu objektu zkoumání je určován gnoseologickými a metodologickými principy, z nichž příslušné sociologické koncepce vycházejí, a třídními a ideově politickými postoji sociologa.

Konvergence s buržoazní sociologií by neznamenala krok vpřed k pravdivému poznání, k vytvoření vědeckého pokrokového systému společenských vědomostí, jaký představuje marxismus. Takováto konvergence by byla krokem k pseudovědě.

Z tribuny osmého světového sociologického kongresu v kanadském Torontu hovořil na toto téma představitel sovětské sociologické asociace F. V. Konstantinov v referátu, který měl název Postavení sociologa ve společenském životě.²

Ukázal, že žádnou z meritorních otázek sociologické teorie nelze řešit bez spojení s praxí. Jejich řešení v určující míře závisí především na těch sociálních podmínkách, v nichž se vyvíjí sama sociologie, a na těch sociálních silách, které ji reprezentují. „Všechno závisí od toho, jestli objektivní tendence společenského vývoje, logika dějin, jsou shodné se zájmy těchto sociálních sil, s logikou boje. Od toho zá-

² Příspěvek F. V. Konstantinova, stejně jako některá další vystoupení sovětské delegace, byl otiš-

těn v časopise Společenské vědy v SSSR 1975, č. 1, s. 9–19.

visí jak orientace teoretického bádání, tak i obsah praktických rad a v konečném důsledku i úspěšná nebo neúspěšná práce sociologa jako společenského činitele.“ [Konstantinov 1975 : 12]

Sledujeme-li historické zdroje buržoazní sociologie ústící v empirismus a nepřehlédneme-li její sociální zdroje a sociální funkce, pak docházíme k jednoznačnému poznání: *buržoazní empirismus v sobě nese výrazné ideologické momenty.*

Dobře slouží společenské objednavce vládnoucí třídy a je stále dosti pružný k tomu, aby ho bylo možno využít pro pašování různých konvergenčních teorií, aby s nákladem empirického materiálu bylo možno dovést „deideologizaci“ a „odfilozofičtění“ sociologie.

Literatura

- Comte, A.: *Sociologie*. Praha, Orbis 1927.
Konstantinov, S. V.: *Postavení sociologa ve společenském životě*. Společenské vědy v SSSR 1975, č. 1.
Marx, K.: *Buržoazie a kontrarevoluce*. In: Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*. Sv. 6. Praha, SNPL 1959.
Marx, K.: *Kapitál*. Sv. 1. Praha, SNPL 1953.
Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*. Sv. 4. Praha, SNPL 1958.
Osipov, G. V.: *Krizis teoreticko-metodologických osnov buržoazní sociologie*. Sociologičeskije issledovanija 1975, č. 4.
Osipov, G. V.: *Sociologie*. Praha, Svoboda 1972.
Transaction of the Sixth World Congress of Sociology. V. 1. [Louvain] 1966.
Warnková, C.: *Abstraktní společnost*. Sešity 40. Praha, Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV 1976.

Резюме

Рыхтаржик, К.: К историческим и классово-идеологическим истокам буржуазной социологии вообще, и эмпиризма в частности

Развитие буржуазной социологии и социологического эмпиризма связано с характером социальных задач, которые решала буржуазия в начале 20 века.

Итак, перед буржуазией стоят две задачи: — укреплять существующий строй и обеспечить стабильность власти

— выполнять руководящую роль и осуществлять социальную регуляцию путем контроля возникших отношений и конфликтов.

Для того, чтобы выполнить эти две задачи, необходимо справиться с организациями рабочего класса и заменить Марксовскую теорию классовой борьбы неким приемлимым вариан-

том концепции «классового мира». К этой роли буржуазная социология была подготовлена, главным образом, О. Контом, разработавшим «социальную статику» как концепцию общественного порядка и естественной гармонии, которые должны быть «нормальным состоянием общества».

В социологии Конта содержатся две основные задачи, которые стояли перед буржуазией.

Возникновение и бурное развитие буржуазной эмпирической социологии в это время становится исторической необходимостью, требующей проведения эмпирических исследований, в особенности, в области трудового процесса, развития социо-техники, социального эксперимента и т. д. Намечается такая связь социологии и практики, когда социология удовлетворяется ролью поставщика фактов и проектанта социо-технических мер. Этому пониманию роли социологии отвечает и положение социолога в обществе.

Summary

Rychtařík K.: On Historical and Class-ideological Sources of Bourgeois Sociology in General and of Empiricism in Particular

The development of bourgeois sociology and sociological empiricism is linked with the character of social tasks fulfilled by the bourgeoisie at the beginning of the twentieth century. The bourgeoisie has to tackle two tasks:

- to consolidate the existing order and to secure the stability of power,
- to fulfil the managerial role and to secure social regulation by way of controlling the relations and conflicts that have arisen.

If these tasks are to be fulfilled, it is necessary to cope with workers' organizations and to replace Marx's theory of class struggle by some acceptable variant of the conception of "class peace".

Bourgeois sociology has been prepared for such tasks particularly by A. Comte who elaborated his "social statics" as a conception of social order and spontaneous consensus that is supposed to be the "normal state of society".

In A. Comte's sociology, the co-existence of both the above basic tasks faced by the bourgeoisie has found its expression.

In our time, the rise and the impetuous development of bourgeois empirical sociology has become a historical necessity requiring empirical research particularly in the area of work, development of sociotechnique, social experiment, etc.

The relation between sociology and practice is conceived in a way making sociology content itself with the position of the supplier of facts and with the elaboration of proposals and versions of sociotechnical measures. The sociologist's position is, of course, in compliance with this conception.